

ються книги одних і тих самих авторів. Наприклад, у цьому році незадоволено попит на твори В. Барки «Жовтий князь», О. Гончара «Собор», І. Багряного «Тигролови», Лесі Українки «Бояриня», І. Самчука «Марія», Л. Костенко «Поезії», М. Матіос «Фуршет», «Солодка Даруся», «Бульварний роман».

Що стосується попиту на твори зарубіжних письменників (у перекладі українською мовою), то пріоритет належить таким із них, як «Парфуми» П. Зюскінда, «Синій птах» М. Метерлінка, «Твори» Г. Аполлінера, «Чума» А. Камю, «Ляльковий дім» Г. Ібсена, «Володар мух» В. Голдінга, «У пошуках утраченого часу» М. Пруста.

Вивчення незадоволеного читацького попиту буде сприяти якісному поповненню книжкових фондів бібліотек. І було б добре, щоб кожний комплектатор керувався заповідями відомого індійського вченого, бібліотекознавця, документознавця Ш. Р. Ранганатана: «Книги служать для того, щоб ними користуватися», «Кожній книзі – свого читача», «Кожному читачеві – свою книгу». Наприклад, у США щорічно переглядаються фонди бібліотек на предмет виявлення книг, які протягом певного періоду не запитувалися користувачами. За закупівлю таких видань директор бібліотеки несе персональну відповідальність перед опікунською радою.

У нас, на жаль, бібліотеки часто ігнорують нормативні вимоги щодо ведення такої облікової документації, як заповнення книжкового формуляра або листків повернення. Це спричинює те, що при перегляді фонду не можна виявити видання, котрі не користуються читацьким попитом. Невиконання такої простої вимоги контрольно-ревізійні органи можуть дуже швидко перевести у правову площину, вказавши на нераціонально витрачені бюджетні кошти на придбання непотрібних користувачам книг та періодичних видань.

Хочу підкреслити, що документні фонди публічних бібліотек мають вивчатися постійно, і за результатами цих вивчень повинна здійснюватися закупівля саме необхідних видань. Внесення позитивних змін у процес закупівлі книг і передплати періодичних видань дозволило поповнювати бібліотечні фонди не тільки змістовно, але й оперативно, відповідно до постанов Кабінету Міністрів України № 274 від 28 березня 2008 р. «Про закупівлю товарів, робіт, послуг за державні кошти» та № 921 від 17 жовтня 2008 р. «Про затвердження Положення про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти». До речі, на підставі нової постанови КМУ, яка регулює процес здійснення державних закупівель (№ 1017 від 19 листопада 2008 р.) передплата періодичних видань має відбуватися за старими правилами, тобто – на підставі тендерів.

У разі, якщо в бібліотеці обмаль коштів на закупівлю книжок, радимо скористатися обмінним і резервним фондами. Зокрема, обмінний і резервний фонди НПБУ щорічно поповнюються на 100–120 тис. примірників документів, що надходять від видавництв, установ, організацій, бібліотек різних форм власності. Ця література передається бібліотекам безкоштовно. Єдина вимога – направити до НПБУ офіційного листа та самостійно вивезти відібрані видання.

Така система взаємодії дозволить кожній бібліотеці оптимізувати свої фонди, завдяки чому національний бібліотечно-інформаційний ресурс забезпечуватиме достатню повноту задоволення інформаційних потреб суспільства.

Акцентуючи увагу саме на фондах бібліотек держави, хочу підкреслити, що це один із головних чинників, який впливає на діяльність бібліотеки взагалі, визначає шляхи її розвитку і рівень авторитету серед населення.

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ В БІБЛІОТЕКАХ

РОЛЬ ПУБЛІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ В ЖИТТІ ПЕРЕСІЧНОГО УКРАЇНЦЯ

(за наслідками дослідження)

Стрімкий розвиток інформаційних технологій на сучасному етапі зумовлює інноваційні перетворення в усіх сферах людської діяльності, що, у свою чергу, потребує оперативного та повного інформаційного забезпечення цих процесів. Найбільший потенціал для цього є у публічних бібліотек, які завжди виконували роль посередників між людиною та інформацією.

Сьогодні звичний образ публічної бібліотеки дещо змінюється під впливом ряду економічних та соціальних факторів, однак основна її функція – задоволення інформаційних, загальнокультурних, освітніх потреб пересічного громадянина – залишається незмінною. Усвідомити, які ці потреби, якою хотіли б бачити громадяни України публічну бібліотеку,

Т. Богуш

допоможуть результати дослідження „Публічні бібліотеки України в соціокультурному просторі регіону”, проведеного ДЗ «Національна парламентська бібліотека України» у 2006-2007 рр. у співпраці з Харківською державною науковою бібліотекою ім. В. Короленка та рядом обласних книгозбірень.

Базами дослідження стали м. Київ, обласні центри, міста обласного підпорядкування, районні центри та сільські населені пункти Вінницької, Дніпропетровської, Закарпатської, Запорізької, Луганської, Миколаївської, Полтавської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Чернівецької, Чернігівської областей.

Згідно з методикою дослідження, у цих регіонах проводилося анкетування різних груп респондентів. За місцем проживання було опитано близько 6,5 тисяч жителів.

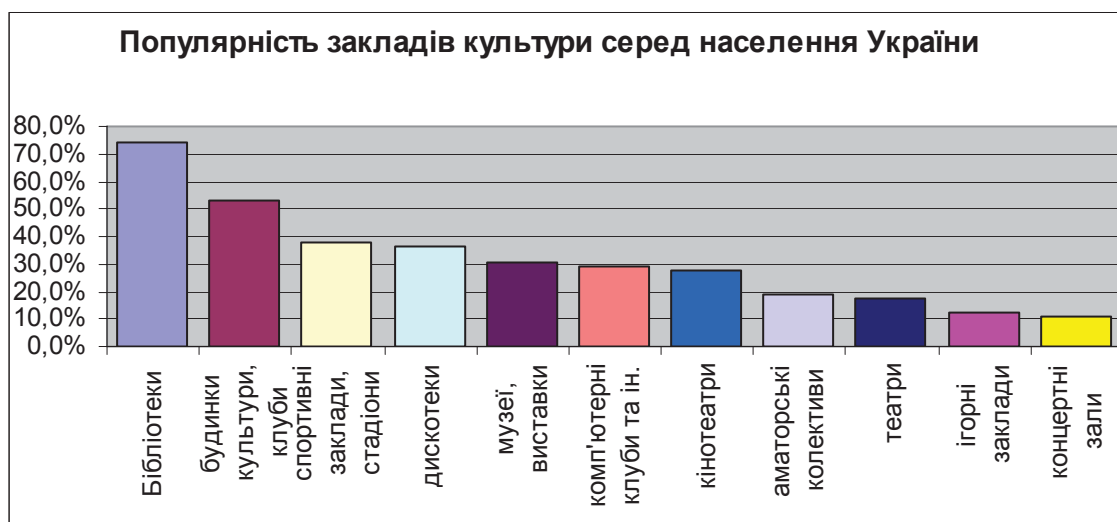
За соціально-демографічними ознаками в опитуванні пропорційно взяли участь представники всіх наявних груп населення. Традиційно серед респондентів жінок трохи більше (61,2%), ніж чоловіків. За віком опитані представляли всі категорії, починаючи від молоді до 20 років (19,4%) і завершуючи людьми поважного віку (понад 60 років – 6,8%). Звичайно, найбільша кількість респондентів – це люди активного віку, серед яких представники різних професій усіх сфер народного господарства України. Найчастіше серед опитаних зустрічалися робітники, вчителі, викладачі, економісти, медичні та культосвітні працівники, інженери, студенти, працівники сільського господарства і пенсіонери.

Одна із гіпотез дослідження передбачала, що бібліотека є найбільш популярним та відвідуваним

із розгалуженою мережею соціокультурних закладів, то бібліотека дещо поступиться іншим закладам. Проте дані дослідження спростовують це припущення і демонструють, що, незалежно від типу населеного пункту, наявності та кількості інших закладів культури в ньому, бібліотеки – найбільш популярні заклади соціокультурної сфери (див. діаграму 1).

Навіть у Києві, де розгалужена і різноманітна мережа цих закладів, бібліотеки посідають перше місце. Їх відзначили 78,2% опитаних киян. Бібліотекам поступилися навіть клуби, будинки культури, спортивні заклади, кінотеатри, дискотеки. Очевидно, позначилося те, що книгозбірні залишилися чи не єдиними безкоштовними і загальнодоступними закладами культури. Близько 3% опитаних вказали, що в їхньому населеному пункті немає жодного із закладів культури. Відсоток ніби не великий, однак за ним стоять живі люди, позбавлені можливості отримувати інформацію, проводити дозвілля, розвивати свої творчі здібності.

На ставлення до бібліотек та інших закладів культури впливають багато чинників, зокрема, місце проживання респондента, його професія, освітній та культурний рівень, фінансові можливості, індивідуальні особливості. І далеко не в останню чергу – наявність вільного часу та його структура. Тому при опитуванні вивчалися способи проведення вільного часу. Найбільш поширеним виявилось читання книг (59,2%) та перегляд телевізійних передач (57,5%). За даними інших соціологічних досліджень, більшість громадян у свій вільний час віддають перевагу перегляду телепередач. У наших респондентів вийшло на перше місце читання, очевидно тому, що в анкеті було вказано, що дослідження

закладом культури в регіоні. Однак природно було припустити, що її популярність залежить від типу населеного пункту. Якщо це село чи невелике містечко, де один-два заклади культури, то зрозуміло, що бібліотека буде найбільш відвідуваною і популярною. Якщо ж це столичне місто чи великий обласний центр

проводиться бібліотекою і спрацював стереотип позитивного ставлення до читання. Це опосередковано вказує на роль книги та бібліотеки в суспільстві та на потенційні можливості бібліотек. Окрім того, ще достатньо велика кількість респондентів (53%) свій вільний час віддають читанню газет та журна-

лів. В уподобаннях 17,2% респондентів переважають комп'ютерні ігри та Інтернет.

Спілкування відіграє значну роль у нашому житті, тому третина опитаних, здебільшого молодь, бажають проводити своє дозвілля, зустрічаючись з друзями. Невелика кількість респондентів присвячують свій вільний час заняттям спортом (12,4%), відвідуванню театрів (7,3%), кінотеатрів (12,4%), участі у колективах та гуртках народної творчості (3,1%). Кількість прихильників спортивних занять, тобто активного відпочинку, зменшується залежно від величини населеного пункту. Очевидно, що в селах та невеликих містах є проблема не стільки можливостей, скільки організації такого проведення дозвілля.

У ході дослідження вивчалось також ставлення респондентів до читання. Приємно відзначити, що переважна більшість із них сприймають його як невідмінну складову свого життя, як шлях до самореалізації, поширення кругозору, професійного та особистісного зростання. Для половини опитаних читання це – один із важливих засобів самовдосконалення і розвитку та джерело нових знань. Майже третина вбачає в ньому непоганий спосіб для проведення вільного часу. Чверть респондентів сприймають книгу як можливість відійти від повсякденних проблем і знайти душевне заспокоєння, тобто читання виступає своєрідним релаксаційним засобом психологічного розвантаження. Отже, спираючись на отримані дані, можна стверджувати, що переважна більшість населення читає і сприймає читання як один із важливих засобів самовдосконалення. А для забезпечення такого роду діяльності неодмінно потрібні бібліотеки.

Серед опитаних жителів 65% є користувачами бібліотек, ще 18,4% – були ними в минулому, 14% – ніколи не відвідували книгозбірні. Останніх найменше виявилось у столиці. Ті ж респонденти, які є користувачами, відвідують переважно бібліотеки за місцем проживання та при навчальному закладі. Слід відзначити, що публічними бібліотеками користуються частіше, ніж книгозбірнями при навчальних закладах

чи за місцем роботи.

Одним із завдань дослідження було встановити причину, чому жителі не користуються бібліотекою. Аналіз показав, що, в першу чергу, це відбувається через відсутність вільного часу (15%). Причому, у мешканців сіл і невеликих містечок його ще менше, ніж у жителів великих міст. Частина опитаних задовольняє свої читацькі потреби, користуючись власною домашньою бібліотекою (7,3%) та беручи книги у знайомих (8,1%). І лише 3,5% респондентів взагалі не мають потреби у читанні. Найбільше таких людей у селах, найменше – у м. Києві. Отже, серед осіб, які не користуються бібліотеками, є потенційні користувачі. Особливо з огляду на те, що деякі респонденти вказали, що хоча і не є користувачами бібліотеки, але інколи відвідують масові заходи, супроводжують туди дітей чи онуків. Частина опитаних (4,4%) зазначила, що у них зникла потреба в послугах бібліотеки у зв'язку із закінченням навчання та зміною роду діяльності.

Тривогу викликає той факт, що деякі респонденти основною причиною, через яку вони не відвідують бібліотеку, назвали незадовільний стан її фондів. Окремі учасники анкетування вказали, що їм вистачає Інтернету, однак таких людей невеликий відсоток, і це в основному жителі великих міст.

Ще один із шляхів визначення місця бібліотеки у житті населення – вивчення джерел надходження літератури, яку вони читають. У ході анкетування основними такими джерелами виявилися три – бібліотеки (63,2%), друзі та знайомі (41,6%) й купівля книг (39,6%). Інші мають несуттєве значення (див. діаграму 2).

Найбільше купують книги жителі столиці та обласних центрів, найменше – сільські жителі. Це вказує і на їхні фінансові можливості, і на відсутність у невеликих населених пунктах можливості придбати літературу.

Серед опитаних 63,3% зазначили, що читали видання, які брали в бібліотеці їхні родичі чи знайо-

Діаграма 2

мі. Цей досить значний відсоток певним чином можна вважати прихованою книговидачею. Також даний факт вказує на можливі резерви бібліотек в обслуговуванні користувачів, наприклад запровадження сімейних формулярів.

Як бачимо, для більшості населення України бібліотека залишається основним джерелом отримання літератури.

Сьогодні бібліотека – це багатофункціональний заклад. Окрім того, потреби часу зумовлюють зміни форм обслуговування населення, характер взаємовідносин із владними структурами, громадою, різними соціальними групами. Всі ці фактори спричиняють трансформацію функцій бібліотек, зміни їхньої пріоритетності.

Які ж функції бібліотек з погляду громадян України є найважливішими? Переважна частина респондентів пріоритетною визначила інформаційну функцію, далі йдуть освітня, культурно-дозвіллова, комунікативна та краєзнавча.

Майже всі учасники анкетування вважають, що бібліотека в їхньому населеному пункті користується авторитетом, особливо у сільській місцевості. І лише близько 5% із числа жителів, переважно мешканців Києва та обласних центрів, дотримуються протилежної думки. Цей відсоток незначний, однак дає привід для роздумів.

Дуже важливою є інформація щодо запропонованих жителями шляхів підвищення авторитету бібліотек в їхніх населених пунктах. Найперше – покращити технічне оснащення бібліотек (46,6%), що свідчить про нагальну необхідність якнайшвидшої модернізації та комп'ютеризації наших книгозбірень. У другу чергу респонденти вважають за необхідне підвищити комфортність умов перебування в бібліотеці (37,1%). Також були побажання, щоб бібліотека стала місцем, де можна знайти потрібну інформацію, як з різних галузей знань, так і для вирішення особистих проблем (26,7%); зробити бібліотеку зовні привабливішою (23,6%); активніше популяризувати книгозбірню, щоб вона була організатором або учасником важливих заходів; рекламувати у ЗМІ бібліотечні фонди та послуги (22,8%). Деяка частина опитаних радить більше проводити культурно-масових заходів (16,1%) та активізувати участь у житті місцевої громади, створити у бібліотеці можливості для спілкування: організувати клуби за інтересами, різні гуртки тощо (12%). Респонденти також висловили побажання краще комплектувати фонди, активніше інформувати про нові надходження, збільшити передплату періодичних видань.

Існує певна специфіка щодо потреб учасників анкетування, пов'язана з місцем їхнього проживання. Так, якщо мешканці обласних центрів хотіли б аби бібліотеки працювали до 22-ї години, не були розпорочені по різних приміщеннях, мали якісні ксерокси, зали рідкісних книг, то жителі сіл просять забезпечити у кни-

гозбірнях опалення у зимовий період. Авторитет бібліотек підняла б і наявність доступу до Інтернету.

Власне бачення шляхів підвищення авторитету бібліотеки у своєму населеному пункті висловили майже всі опитані. І це дуже втішний факт, адже він свідчить про небайдужість пересічних українців до бібліотек та їхніх проблем. Відрадно й те, що респонденти розуміють, що далеко не все знаходиться у компетенції бібліотечних фахівців, і більшість проблем пов'язані з недостатністю матеріального забезпечення бібліотечної галузі. Дійсно, відсутність належного державного фінансування для придбання техніки, баз даних, а також відсутність доступу до Інтернету, негативно впливають на імідж бібліотек у суспільстві, не сприяють їхній конкурентоспроможності.

Для подальшого розвитку бібліотек важливою є інформація щодо загального уявлення про них та їхні послуги.

Респондентів влаштовує в публічних бібліотеках легкий пошук книг та інформації (31%), зручні місця розташування цих закладів (28,4%) та часи роботи (28,9%). Трохи менше третини опитаних приваблюють універсальні фонди публічних бібліотек.

Дуже важливою для респондентів виявилася можливість взяти в бібліотеці книгу додому (74,2%). Такою послугою вони скористалися б у першу чергу, адже це, на їхній погляд, – основа доступності бібліотек для широких верств населення. Тобто в уяві пересічного громадянина бібліотека залишається традиційним місцем, де можна отримати книгу. Друга найбільш популярна послуга – надання інформації. Ще майже третина респондентів чекають від бібліотеки допомоги у навчанні. Четверть опитаних жителів хотіли б мати можливість у бібліотеці попрацювати на комп'ютері, в Інтернеті.

Аналіз відповідей на дане запитання і порівняння їх із сьогоднішніми можливостями бібліотек дозволяють зробити не зовсім втішні висновки. Адже бачимо, що потенційний попит населення в першу чергу пов'язаний з інформаційними технологіями, можливістю використання електронних баз даних, Інтернету. А на 01.01.2007 р., наприклад, серед майже 15 тис. сільських бібліотек лише 62 мали комп'ютери, 13 із яких підключені до Інтернету. В містах ситуація дещо краща, але дуже далека від бажаної.

Звертає на себе увагу і той факт, що участь у бібліотечних заходах бажали б узяти менше 10% опитаних. Відсоток тих, хто виявляє інтерес до масових заходів, зростає в селах та невеликих містах і знижується у великих містах, де більше можливостей для проведення вільного часу і змістовного дозвілля. Щодо інших послуг, то респонденти хотіли б мати можливість відвідувати у бібліотеці курси іноземних мов, отримувати широкий репертуар періодики та літератури підвищеного попиту, копіювати та сканувати потрібні матеріали, купувати книги та канцтовари, замовляти електронне доставляння

документів, користуватися нічним абонементом. І в той же час жителі, на відміну від користувачів, не підтримують розширення репертуару платних послуг у бібліотеках; позитивно налаштовані до них трохи більше 3% респондентів.

Очевидно, ці дані слід враховувати при плануванні бібліотеками заходів розважального змісту, а великим бібліотекам, можливо, зосередити свою увагу на напрямках діяльності, котрі більш притаманні цим закладам. Хоча дане питання може мати неоднакове значення в різних конкретних населених пунктах. Його потрібно вирішувати у кожному випадку індивідуально, адже бібліотека має бути динамічною, швидко реагувати на потреби користувачів та населення саме своєї зони обслуговування.

На високий імідж бібліотеки у громаді вказує і той факт, що 77,2% опитаних готові захищати бібліотеку свого регіону у випадку її закриття. І це свідчить про те, що, незважаючи на недоліки у комплектуванні, низьку технічну оснащеність та інші негативні чинники, бібліотеки в сучасному українському суспільстві потрібні й мають неабиякий авторитет. Однак його книгозбірням необхідно постійно підтримувати і розвивати. Це підтверджують відповіді опитаних жителів на запитання про те, з чим вони пов'язують перспективи розвитку бібліотек. Це – універсальність та повнота бібліотечних фондів (49,9%), наявність доступу до Інтернету (46,2%), створення електронної бібліотеки (32,4%), що деякою мірою змогло б компенсувати прогалини та недоліки в комплектуванні фондів. Ще достатня кількість опитаних мешканців вбачає перспективи розвитку публічних бібліотек у забезпеченні ними дозвілля та спілку-

вання (21,9%), наявності довідково-консультаційних центрів із різних питань (18,1%). Перспективи розвитку бібліотечної справи у нашій країні респонденти пов'язують із зміною ставлення влади до даної галузі.

Отже, як свідчать матеріали опитування мешканців різних регіонів України, бібліотеки на сьогодні – важливі та необхідні заклади соціокультурної сфери. Та, на превеликий жаль, їхній матеріально-технічний стан, комплектування фондів не дозволяють поки що говорити про повноцінне задоволення потреб населення та подальший успішний розвиток цих закладів.

Список використаної літератури

1. Вилегжаніна Т. Публічні бібліотеки України крізь призму міжнародних стандартів ІФЛА // Бібл. планета. – 2006. – № 4 (34). – С. 4-7.
2. Публічна бібліотека: місія : (З досвіду різних країн. Погляд методиста) / НПБ України ; складачі І. Цуріна, Н. Гудімова. – К., 2004. – 44 с.
3. Публічні бібліотеки України в контексті соціокультурного простору регіону : основні положення програми та методики проведення дослідження / НПБ України ; Богуш Т.І., Любаренко Л.М., Мастіпан О.А. – К., 2006. – 32 с.
4. Публичные библиотеки зарубежных стран : информ. сб. / сост. : В.Р. Фирсов, И.А. Трушина. – СПб. : ИФЛА / РБА, 2003. – 112 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВЕРБАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВИХ МОВ В ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті подано класифікацію вербальних інформаційно-пошукових мов (ІПМ), зокрема, проаналізовано шляхи становлення й розвитку предметизаційних та дескрипторних ІПМ і трансформаційні процеси, що їх супроводжують

Світ інформації надзвичайно різноманітний. Її обсяг зростає з кожним днем, виникають нові поняття, які знаходять своє місце в певній терміносистемі. Головним в інформаційно-бібліографічній діяльності є знайдення форм роботи щодо оброблення і пошуку інформації, які б забезпечували максимальне задоволення інформаційних запитів споживачів. У зв'язку з цим виникає необхідність уніфікації пошукового образу документа (ПОД) і пошукового образу запиту (ПОЗ). Саме для цього й розробляються інформаційно-пошукові мови – „формалізовані штучні мови, призначені для індексування документів, ін-

формаційних запитів і описів фактів з метою наступного зберігання та пошуку” [11]. Необхідність розробки ІПМ напряму пов'язана з труднощами використання природної мови як пошукової, незважаючи на те, що в первинних і вторинних документах, котрі є об'єктами інформаційного пошуку, інформацію записано природною мовою. Складність проблеми зумовлюється наявністю в природній мові синонімії, полі-

О. Збанацька